

FELSEFENİN GÖZÜ İLE DİLİN BAZI PROBLEMLERİ

Yrd. Doç. Dr. H. Gülru YÜKSEL*

ÖZET

Makalede dilin bazı problemlerine felsefenin bakış açısıyla bakmaya çalışılmaktadır. Bunlar; dilin varlık alanı nedir, dil-insan dolayısıyla dil-düşünce ilişkisi nedir, nesnelere sözcükler arasında nasıl bir bağlantı vardır, dilin kökeni gibi sorulardır. Amacımız bu problemlere çözüm sunmaktan çok, yaklaşımların çeşitliliğine, her birinin farklı yanlarına dikkat çekmek olacaktır.

Anahtar sözcükler: dil, felsefe, dilin kökeni, dil-düşünce ilişkisi, sözcük-nesne ilişkisi

SOME PROBLEMS OF LANGUAGE FROM THE PERSPECTIVE OF PHILOSOPHY

ABSTRACT

This article discusses some of the problems of language from the perspective of philosophy. The problems under focus are the varlık alanı of language; the relation between human-beings and language, thus the relation between thought and language; the relation between object and language and the roots of language. Our aim is not to offer a solution to these problems, but to show variety of approaches and to call attention to the differences and similarities.

Keywords: language, philosophy, roots of language, language-thought relation, sign-signified relation

Giriş

Alman düşünür Walter Porzig Prof. Dr. Vural Ülkü tarafından Türkçe'ye de çevrilen kitabı için *Dil Denen Mucize* başlığını kullanmıştır. Acaba mucize olarak nitelendirilen dil nedir, Porzig neden dil için mucize kavramını kullanmıştır? Bilindiği gibi mucize kabul edilmesi güç, anlaşılması, açıklanması imkânsız iş ve durum demektir. Acaba dil de böyle midir?

---

* Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, gulruyuksele@trakya.edu.tr

Dil, antik çağlardan günümüze dek pek çok düşünür tarafından incelenmiş, dilin çeşitli tanımları yapılmıştır. Yunan düşünür Platon dili “kendi özel düşüncelerini sesin yardımıyla, özne ve yüklemlemler aracılığıyla anlaşılabilir duruma getirmek”, Waltraud Buman "kuramsal, duyuşsal ve sistemsel (bilgisel, duyuşsal ve buyruksal) içeriklerin anlamlı işaretlerle ifade edildiği ve haber verildiği bir araç" (1990: 477), Doğan Aksan ise “düşünce, duyuş ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizge” (1998: 55) olarak tanımlamıştır. Yapılan bu tanımlamalara yakından baktığımızda insan diliyle sınırlandırılmış bu kavramın çeşitli görünüşleri ile karşılaşırız.

Bu görünüşler Wilhelm von Humboldt tarafından *ergon* (kurallar sistemi ve sözcük hazinesi olarak dil), *energia* (sürekli yinelenen bir konuşma etkinliği olarak dil); B. H. Steinhil tarafından *konusma* (dilini şimdi ve burada için düşünülmüş kullanımı), *dil etkinliği* (dil fizyolojik bir enerji olduğu kadar düşünülmüş olan şeyi dışarı vurma etkinliği ve kapasitesidir), *dil içeriği* (dil etkinliğinden çıkan ve konuşma sırasında başvurulan, yapılmış öğeler); Ferdinand de Saussure tarafından *langage* (insani dil yetisi), *langue* (somut dil), *parole* (dil edimi) olarak nitelendirilirken D. K. Bühler tarafından da dikotomik bir şema ile verilir;

I.	II.
1. Konuşma eylemi	1. Dil aygıtı
2. Konuşma edimi	2. Dil yapısı

Bu çeşitli görünüşlerden her biri ile farklı bir bilim dalı; örneğin, konuşma eylem ve edimleriyle *dil psikolojisi*, dil aygıtıyla *dil fizyolojisi*, konuşma olarak dil ile *fonetik*, dil etkinliği ile *antropoloji*, *gelişim psikolojisi*, dil içeriği ile *dilbilim* v.b. bilim dalları ilgilenir. Görülüyor ki dil, bu farklı dalların hepsinin nesnesi konumundadır. Bu dalların her biri kendileri açısından dilin bir yönünü açığa çıkarmaya, o yönün nasıl olduğunu, nasıl görev yaptığını açıklamaya çalışır.

Bu noktada aklımıza şöyle bir soru gelebilir; acaba dil denen mucizeye bu bilgi dallarının üstünde; onların görüşlerini birleştirici, mutlak ve değişmez yargılara ulaşmamızı sağlayıcı bir göz ve düşünce, bir yol ve yöntem ile yaklaşamaz mıyız? Dil olgusuna ve olaylarına ya da dil denen

varlığa daha geniş açılardan bakamaz mıyız? Söz gelimi oluşun –görünüşün “nasılı” yanında “niçini” araştırılmaz mı? Oluşun –görünüşün– tek kaynağına, biricik sebebine, sebeplerin sebebine ... ulaşamaz mı?

Dilin bu tarzda genişlemesine ve derinlemesine ele alınması demek dile felsefe açısından yaklaşmak; felsefenin gözü ile incelemek demektir. Doğası gereği bize bu genel bakış açısını felsefe sunar. Şu durumda felsefenin bize sunduğu olanakları irdelemeden önce felsefenin ne olduğunu birkaç kısa cümle ile belirlemek gerekir.

Felsefe Yunanca *hikmet sevgisi* anlamına gelen *philosophia* kelimesinden dilimize aktarılmış bir terimdir. En genel anlamı ile “bilgi” demektir. Terim olarak felsefe “insana has olan, insanın öncelikle akıl olmak üzere duyu, sezi v.b. öteki bilgi melekelerini de kullanan, fakat ele aldığı konuları işlerken daima ve özellikle ‘niçin’ sorusunu soran, bilinmesi istenen şeyin ilk sebebini bulmayı, kesin ve mutlak olanı yakalamayı hedef edinen bir bilgi türü”olarak tanımlanır (Olguner, 2005). Demek oluyor ki, bir şeye felsefenin gözüyle bakmak onu bilgi melekelerimizin tamamını kullanarak incelemek, ele alınan konunun bütün sebeplerini ortaya koyarak onun ilk sebebini bulmak ve onun hakkında *mutlak*; değişmez bir hüküm verebilmektir¹.

Biz bu makalede dilin bazı problemlerine felsefenin bakış açısıyla bakmaya çalışacağız. Amacımız problemlere çözüm sunmaktan çok, yaklaşımların çeşitliliğine, her birinin farklı olmakla birlikte haklı yanlarının bulunduğuna dikkat çekmek olacaktır.

Konumuz dil olduğuna göre dile felsefe açısından bakmak demek onun varlığını, görünümünü, altında yatan temel ve ilk sebeplerini yakalamak, onun hakkında değişmez yargılar ortaya koymak olacaktır.

Felsefe bu geniş alan içinde kesin yargıya varabilmek için biraz önce adlarını andığımız bilim dallarının hepsi ile yakın temas halinde olacaktır. Bir makale içerisinde bu alanların hepsini detaylandırmak mümkün görünmemektedir. Bu sebeple biz felsefenin dile bakışındaki temel birkaç soruyu genel hatlarıyla irdelemeye çalışacağız.

Bunlar; dilin varlık alanı nedir, dil-insan dolayısıyla dil-düşünce ilişkisi nedir, nesnelere sözcükler arasında nasıl bir bağlantı vardır, gibi sorulardır. Akarsu (1998) bu soruların temelinde dilin kökü ve özü sorusu olduğunu ifade eder. Antik Yunan düşünürü Platon'dan Darwin'e kadar

¹ Felsefenin tanımları ve geniş açıklamaları için bkz. Olguner, 2005; Keklik, 1978.

geçen sürede dil sorunu varlık ile düşünce, sözcük ile anlam bağlantısı üzerinde durularak ele alınmıştır. Sözcük varlığın bir simgesi, adlandırılması, göstergesi değil, onun gerçek bir parçası; dışsal bir örtüsü, dil ise bilginin temeli olarak görülmüştür. Platon "sözcükler içerisinde nesnel hakikate ulaşamayacağı kanısındaydı. Düşünme yalnızca kendisine dayandırılmalı ve kendisini hakiki nesnelere, yani idelerine açmalıydı" kanısındaydı (akt. Altuğ, 2000: 15-16). Platon *Kratylos* diyalogunda nesnelere verilen adların doğruluğundan bahsederken şöyle der: "Hem de konuşurken düşündüğüm şeye benzemeyen bir şey vasıtasıyla bildiriyorum (aklımdan geçeni). Zira *sklêrotês* (sertlik) dediğin şeyle *l* arasında bir benzerlik yok" (435b).

Bu tarz düşünce bilimsel gelişmelerin olduğu 17inci yüzyıla kadar süregider. Bu dönemde dil kullanımı "zihinsel söylemin sözel söyleme aktarılması" (Altuğ, 2000) olarak kabul edilir. 20inci yüzyılda felsefe diğer bilimler arasında Altuğ'un (2000) ifadesiyle "kendisini yeniden konumlamak" durumuna düştüğünde kendisi için bir problem alanı olan dili fark eder. İşte bu noktadan sonradır ki felsefeciler felsefenin "önergelerin anlamlarını açıklayan bir dil çözümlemesi olduğunu, epistemolojinin dilde anlamlılık sınırını çizmek ile işe başlaması gerektiğini," (Altuğ, 2000: 18) anlayarak dikkatlerini dile yöneltmişler, dil fenomenine nasıl yaklaşmalı, iletişim sırasında neler olup bitmekte ve anlam nedir sorularına yanıt aramaya başlamışlardır.

Dil felsefesinin ne olduğunu daha iyi anlamak için bu konu başlığı altında sorgulana gelmiş meseleleri tek tek irdelemek gerekir kanısındayız. Söz konusu bu meseleleri dilin kökeni, sözcük-kavram ve dil-düşünce ilişkisi olarak çok genel üç başlık altında toplamak mümkündür.

Dilin Kökeni

Tarihsel bir silsile izleyerek dilin kökü sorusunun nasıl irdelendiğine bakacak olursak karşımıza iki temel görüş çıkar. Bunlardan ilki dili Tanrı vergisi olarak, ikincisi ise insan tarafından bulunmuş öznel bir tasarım olarak görür (Akarsu, 1998). Dilin kökeni konusunda birbirlerine karşıt bu iki görüş (dili Tanrı vergisi olarak kabul eden görüş ve öznel tasarım olarak gören görüş) dilin kuramsal içeriği bakımından dili bilgi kuramıyla ilişkilendirme noktasında birleşirler.

Antik çağda dilin duyular gibi doğal ve zorunlu bir şey olduğu görüşü hâkimdir. 17. yüzyıla gelindiğinde ilk sözcüklerle bunların anlamları

arasında doğal bir bağlantının bulunduğu savını ileri süren "doğal ses kuramını" görürüz. Bu günkü dilde bu bağlantının fark edilememesinin asıl sebebi dilin ana kaynağından, yani tanrıların dilinden, uzaklaşmış olmasıdır. Tüm sözcükler ya doğal bir sesin yinelenmesi ya da duygulanımları; acıyı, sevinci yahut ta üzüntüyü dile getiren, duyularla ilgili seslerdir. Bu görüşten etkilenen 17. yüzyıl düşünürlerinden Hamann düşünce ile dili aynı şey olarak görmüş, dil olmasaydı akıl da olmazdı sonucuna varmıştır. Akarsu, Hamann'ın düşüncelerini şöyle özetler: "Dil aklın yalnız *organon*'u değil, *kriterium*'udur da. Yani düşüncelerimiz ancak dil içinde geçer, dille parlaklık kazanır, dille gerçekleşir" (1998: 18).

1770 yılında Herder, bu ortodoks anlayışa karşı çıkar. Düşünüre göre dil, insan düşünmesiyle yaratılmış olamaz, insanın 'iç doğasından' fıskırması olmalıdır. Dilin kökü sadece duygu dışlaşmalarından çıkmış olsaydı dilin düşünsel biçimi var olamazdı.

Dili insan-bilimsel açıdan inceleyen ve insanın özü olarak ele alan ilk düşünür Wilhelm von Humboldt olmuştur. Ünlü düşünür kendisine değin gelen tüm dil anlayışlarına karşı çıkar. Bu noktada Humboldt'a kadar gelen bu görüşleri özetlemek yerinde olacaktır:

- Dil insan aklının ürünüdür (rasyonalist yaklaşım)
- Dil doğa seslerini öykünmeden doğar (pozitivist yaklaşım)
- Dil duyuların kendilerini açmasıdır (ampirik yaklaşım)
- Dil Tanrı vergisidir (teolojik yaklaşım)

Humbolt'a göre her insan gereksinimlerinin giderilmesi için zorunlu olarak bir topluluğa bağlıdır ve diğer insanlarla anlaşabilmesi dil yoluyla olur. Ancak bundan dilin salt bir alıp-verme aracı olduğu anlaşılmalıdır. Dil insanlığın bir *iç gereksiniminden* doğmuştur, insan doğasında var olan bir şeydir; tümüyle insana ilişkindir. Bu yüzdendir ki insan anlığının (usunun) bir ürünü olarak görülemez. Dil insanın kendisinde zorunlu olarak meydana gelir, yani hazır olarak verilmiş bir şey de değildir. İnsana doğrudan doğruya verilmiş olan şey dil yetisidir. Ancak dil tarih içinde gelişmiş, insan kuşaklarınca işlenmiştir. "Dilin organizması da insanda bulunan genel dil yetisinden ve insanın söylemeye gereksiniminden doğar ve insan topluluğu içinde meydana gelir" (Akarsu, 1998: 20). Mengüşoğlu'nun ifadesiyle (1983: 233);

Dil bir insan başarısı değil, insanla meydana gelen, onunla birlikte varolan bir varlık alanıdır. İnsan kendisiyle başlamaz, kendinden önce

yaşayan kuşakların başarısına dayanır: mevcut olanı dil sayesinde öğrenmek zorundadır. Dil salt sesler sistemi değil, insanla insan, insanla varolan şeyler arasında birleştirici bir bağ kuran bir varlık alanıdır.

Humboldt'ta "dilin kendisi bir ürün (ergon) değil, bir etkinliktir (energia)," dolayısıyla dili ancak tarihsel yolla tanımlamak doğru olacaktır.

Görüldüğü gibi dilin kökü hakkında düşünürler tek bir görüşte birleşmiş değillerdir. Birkaç görüş onun kaynağının belirlenmesinde aktif rol oynamaktadır. Bizce bunların ne birisi yalnız başına alınabilir ne de hepsi birden reddedilebilir. Kanaatimiz odur ki dilin kökünü yakalamaya kalktığımızda her bir yaklaşım bize farklı bir görünüm sunmaktadır. Böylece yaklaşım açılarına göre görüntü de farklılaşmaktadır. Acaba bunlardan hangisi temel, hangileri epifenomendir? Bunu tayin etmek pek kolay değildir. Sanırız çabalarımız bir süre daha gerçeği yakalamak peşinde koşacaktır.

Dilin kökü probleminin yanı sıra dillerin çeşitliliği de felsefecilerin sorguladıkları bir problem olagelmıştır. Onları hayrete düşüren nokta insan akli ve mantığının bir olmasına karşın dillerin nasıl olup da değişiklik gösterdiği. 17. yüzyıl rasyonalistlerine göre bütün bilgilerin temelinde insan aklının aynı bir ana biçimi bulunduğu gibi dillerin temelinde de bir genel akıl biçimi bulunmaktadır. Bu konudaki görüşlerin ikiye ayrıldığı görülür;

1. Dillerin ayrılıklarına bakmadan her dil için aynı ilkeleri göz önünde bulunduran evrensel bir dil yaratılabilir (Port Royal okulu),
2. Her ulusun kendine öz bir dil ruhu vardır, her dil kendi öz biçimini kuran bir ilkeyi içinde taşır.

Ayrı ayrı dillerin bireysel çeşitliliklerinin arkasındaki ilk ve temel dilin yapısını araştırmaya girişen Bopp'un çıkış noktası Humboldt'un *dilin organizması* kavramı olmuştur. Bu terimi Humboldt "düşüncenin nasıl olup da ayrımsallaşmış seslere dönüştüğünü" (Akarsu, 1998: 25) açıklamak için kullanmıştır. Düşünürce göre dilde iki temel yapıcı ilke vardır; *iç dil-duyusu* (dilin gelişmesiyle ilgili tüm tinsel yetiler) ve *ses*. Dilde ayrılıkları yaratan işte bu ikinci ilkedir. Sesleri düşünce anlatımına yükselten düşünmenin çalışmasında bulunan süreklilik dilin biçimini meydana getirir. Dilin karakteristik biçimi en küçük öğelerden her birine bağlıdır. Herhangi bir dil incelenirken öğelerden her biri düşünülür, ancak bunları tam olarak görmek için yeniden bütüne dönmek gerekir. Yani dilin biçiminden yalnızca gramer

biçimi anlaşılmaz. Dilin özü, niteliği incelenmek ve anlaşılmak isteniyorsa sözcüklere, söz biçimlerine, sözcük kurma kurallarına inilmelidir.

Dilin biçiminin fiziksel gereçlerde olmadığını savunan Croce *dilin iç biçiminden* söz eder. Ona göre dilin biçimi görü'dedir. Görü ise dışlaşmadan başka bir şey değildir. Şu halde dil dışlaşmadır, normatif bir grameri olamaz. Croce'yi bu yöne iten gramercilerin dilin gerçeklerini sözcüklerde aramaları, estetik anlatımları dışlama çabalarıdır. Ona göre dil sürekli bir yaratmadır.

Dilin kökü probleminde olduğu gibi dilin çeşitliliği konusunda da düşünürler birbirlerinden farklı görüşler ifade eder. Burada da birine ya da ötekine bütünüyle hak vermek kolay değildir. Ayrılıklar yine bakış ve görünüş farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Suyu çeşitli renkteki kaplar içinde görmek doğaldır, ancak suyun çok renkli olduğu sonucunu çıkarmak doğal değildir. Diller için de manzara bu değil midir?

Sözcük-nesne ilişkisi

Dilde sözcükle neyin dile getirildiği, sözcük-nesne bağıntısının ne olduğu soruları antik çağdan bu yana sorula gelmiştir. Platon felsefesinde sözcük ve nesne öyle bağlıdır ki sözcük şeyi (nesneyi) düşüncede temsil eder. Ancak düşünme sadece kendisine dayanmalı ve kendisini hakiki nesnelere (idealarına) açmalı kanısında olan Platon'a göre sözcükler düşünce için zorunlu öğeler değillerdi (Akarsu, 1998). Aynı konu, yani sözcüklerin doğası, 20inci yüzyıl düşünürü Locke'ın da inceleme konusu olmuştur. Locke'ın "zihnin şeyleri anlamak ve bilgisini başkalarına aktarmak içi kullandığı göstergeler" (Altuğ, 2000: 25) olarak tanımladığı sözcükler hem zihne aittirler hem de nedensel şekilde bağlantılı oldukları gerçek varlık alanına gönderimde bulunurlar. Locke felsefesinde ideler ve sözcükler arasında *içsel* ve *eşdeğerli* bir bağıntı vardır ki burada sözcükleri anlamak demek ideleri biçimlendirmek demektir (Altuğ, 2000: 29). İdelerin zihinler arası özdeşliği ancak dil düzleminde, göstergeler aracılığıyla ve ortak kabule dayanarak oluşturulabilir. Dil gerçekten varolan şeyleri temsil eden ideleri imlemek suretiyle gerçekliğe bağlıdır, ancak dünyada varolan tüm nesnelere tek tek ayrı bir ad vermek böylesine bir sözcük dağarcığını zihinde tutmak açısından imkânsızdır.

Mantık bahsinde düşünce-sözcük bağlantısı üzerinde duran Türk düşünürü Fârâbi düşünceyi iç-düşünme ve dış-düşünme olmak üzere iki kategoride inceler ve sözcükleri iç düşünmenin dış düşünmeye dönüşmesi olarak açıklar. Sözcüklerin her biri bir şeyi gösterir. Bu gösterilen şey tek ya

da birden fazla olabilir. İşte bu gösterilenleri özellikleri için “töz, nicelik, nitelik, görelilik, zaman, mekan, durum, sahibolma, etki, edilgi” şeklinde on kategori belirleyen düşünür bu kategorilerin bir yandan akla (usa), diğer yandan eşyaya (şeye) ait olduklarını belirtir. İnsan aklına da ait bulunan kavramlar ona göre zihinde tek başlarına durmazlar aralarında bir takım bağlantılar kurarlar, bu bağlantılar ya özsel ya da ilintisel olur (Olguner, 1999: 63–68). Kavramlar arasında bir takım bağlantıların kurulması demek o kavramlar arasında "benzerlik" ve "ayrılıkların" tespit edilmesi demektir. Böylece eşya ve onları gösteren ifadeler, ifadelerin bütünü olan diller birbirlerinden ayrılmış olur.

Düşünür Wittgenstein ünlü eseri *Tractatus*'ta şeyleri temsil etmenin bazı sözcüklerin özelliği olduğunu, ancak bu sözcüklerin bir dilin küçük bir parçasını oluşturduğunu, dilin edimsel işleyişine baktığımızda sayısız söylem çeşidiyle karşılaştığımızı belirtir (Altuğ, 2000: 151). Sözcüklerin anlamını kavramak için sözcüklerde varolan işlev farklılıklarının göz önünde tutulması gerekliliğini vurgular. *Tractatus* felsefesinde sözcüğün anlamını temsil ettiği nesneye, tümcenin anlamını ise gerçekliğe bağlayan düşünür şöyle der; "Tümce anlamını gösterir. Tümce doğru olduğunda, durumun nasıl olduğunu gösterir" (2000: 49).

Felsefi söylemlerde dilde sözcük dağarcığı ile dilin formu arasında sürekli bir birlik olduğuna ilişkin tezler ileri sürülmesine rağmen, bir dildeki sözcüklerin uzlaşım yolu ile ortaya çıktıkları söylenebilir. Bir dilin söz dağarcığını (dil içeriği) kavram ve anlam olarak akraba olan sözcükleri gruplar halinde toplamak yoluyla ele almak gerektiği iddiası Leibniz tarafından ortaya atılmıştır. Daha sonraları İbsen "alan" kavramını dilbilime sokarak "anlam alanı" terimini kullanmış, bu kavram sonraki dilbilimcilerce kabul görmüş ancak farklı anlamlarda kullanılmıştır. Porzig, örneğin, her sözcüğün belirlenmiş bir dilsel alanından söz eder ve her sözcüğün bu dilsel alanda tek başına bir anlam taşıdığını belirtir. Dil incelemelerinde "sentaktik" ve "parataktik" alanlar terimini kullanan Porzig sentaktik alanlar terimiyle temel anlam ilişkilerini kuran sözcük ve anlam alanlarını, parataktik terimiyle de ad, fiil veya sıfat bildiren sözcük alanlarını kasteder (Buman, 1990: 487). Alman düşünürü Trier kavram ve sözcük alanlarını birbirinden ayırır. Bir sözcük kavramsal bakımdan akraba sözcüklerle bir sözcük alanı oluşturur. Bu sözcük alanları dilden dile değiştiği gibi aynı dil içinde tarihsel süreçte de değişir.

Dilin dil-dışı gerçeklikle, özellikle de konuşucusuyla, her türlü ilişkisini koparan yapısalcılıkla birlikte farklı eğilimler görürüz. Bu

yaklaşımın temelinde dilin bir sistem olduğu ve öğelerin birbirleriyle sıkı sıkıya ilişki içinde oldukları, her öğenin belli bir işlev yerine getirdiği anlayışı vardır. Bu öğelerin, yani göstergelerin değeri yalnızca gösteren - gösterilen arasındaki dikey bağlantıda değil, aynı zamanda göstergeler arasındaki yatay bağlantılardadır.

Sözcüklerdeki ses ve anlamın "...ayrı yaşamları olan ayrı öğeler oldukları biçimindeki görüşün dilin hem sesbilimsel hem de anlambilimsel açılardan incelenmesine" zararı dokunmuştur inancında olan Vygotsky (1985: 20) kendisine yöntem olarak *birimlere ayırıştırma* diye adlandırdığı yöntemi benimser. Bu yöntemde *birim*'den kasıt tüm temel özellikleri taşıyan en küçük parçadır. Sözlü düşüncenin bu özellikleri taşıyan birimi sözcüğün işsel yönü olan *sözcük anlamı*'ndadır kanısındadır (Vygotsky, 1985). Ona göre anlamın doğası açık olmamakla birlikte düşünce ve konuşmanın birleştikleri yer sözcük anlamıdır. Tek bir nesneyi değil, bir nesnelere gurubunu ifade ettiğini vurguladığı sözcükler birer genellemedir. Genelleme düşüncenin sözlü bir eylemidir ve gerçekliği algının yansıttığından farklı biçimde yansır (Vygotsky 1985: 22). Görüldüğü gibi sözcük-nesne ilişkisinde de farklı görüşler söz konusudur.

Dil–düşünce ilişkisi

Antikçağda insan "zoon logon ekho", yani "konuşan varlık" olarak tanımlanmıştır (Akarsu, 1998: 36). Bu tanımdaki logon logos ile ilintilidir. Logos ise iki anlam taşır; bir yandan söz demektir, diğer yandan düşünce. Görülüyor ki dille düşünce tek bir kavram içindedir. Akarsu'nun ifadesiyle "logos kavramında düşünme ile konuşma, düşünce ile söz ve sözcük birbirinden koparılmaz şekilde kaynamıştır," (1998: 36). Düşünür Herder'in hocası Hamann da düşünce ile dili aynılaştırmıştır; o kadar ki dil ve aklın eşzamanlı olarak meydana geldiği inancındadır. "Akıl anlama süreçlerinin bütününden oluşan bir şeydir, ama anlama dediğimiz şey de ancak dille gerçekleştirilebilir," (Akarsu, 1998: 37) görüşündedir. Düşüncenin dışlaşması ancak dille olur; dilden bağımsız bir düşünce yoktur. Alman Aydınlanması düşünürü Thomasius "dilsiz, sözsüz akıl yoktur," der (Akarsu, 1998: 38). Düşünme ve konuşma aynı olayın farklı görünüşleri olarak görülmüştür. Humboldt'ta da dil düşüncenin gerçekleşme koşuludur; "Dil, ...bizzat düşünmenin biçimlendirici organıdır" (Altuğ, 2000: 60). Dil doğrudan doğruya bilincin bir edimidir. Ancak salt düşüncenin iletilmesine yarayan bir fenomen, düşüncenin dışsal tezahürü değildir. Dil onu konuşan toplumun dünya görüşünün bir yansımasıdır. Vardar bu görüşü şöyle özetler;

"bir dilin yapısı, dil dışı gerçekliğin şu ya da bu biçimde algılanmasına yol açar. Her dil, dış gerçekliği kendine özgü biçimde düzenleyerek bireylerin dünyaya bakışını koşullandırır" (1998: 172). Alman filozof Porzig dili bilinçler arasında bir bağlantı olarak görür. Çünkü dil insanların bilinci olduğunun bir kanıtıdır ve konuşanların birbirlerini anlaması başkalarının da bilinci olduğunu gösterir.

Dili deneyim ve düşüncenin başkalarına iletilmesi gereksiniminden doğmuş, insan konuşmasının oluşturduğu aracı bir sistem olarak gören Vygotsky bu sistemde sesle deneyimin içeriği arasında ilgi kurulabileceğini varsayıyordu (1985: 23). Ancak çocukta kavrayış ve iletişim üzerine yapılan çalışmalar gerçekte iletişimin işaretlere olduğu kadar *anlama* gereksinim gösterdiğini ortaya koydu. Bu noktada bir parantez açıp Piaget'den bahsetmek yerinde olacaktır, zirâ Vygotsky, kuramını, Piaget'nin çalışmalarıyla temellendirmiştir.

Jean Piaget çocuk algı ve mantığını sistemli olarak inceleyen ilk kişidir. Ancak çalışmaları daha çok psikoloji ve ruhdilbilim alanına ait olduğu için konudan kısaca bahsedeceğiz. Piaget çocuk mantığının özgül niteliklerini birleştiren bağın çocuk düşüncesinin *benmerkezciliği* olduğunu ileri sürer. Benmerkezcilik içe yönelik düşünceyle güdümlü düşünce arasında yer alır. Güdümlü düşünce bilinçlidir; doğruyu ve yanlış irdeler. İçe yönelik düşünce ise bireyseldir ve kendine özgü yasası vardır. Bu iki karşıt düşünce arasında sıralanan pek çok düşünce türü olduğunu ifade eden Piaget bunların en başlısına benmerkezcü düşünce adını verir. Bu düşünce çocukta içe yönelik ve toplumsallaşmış düşüncenin ortasında yer alır. Yani içe yönelik düşüncenin ilk biçimidir ve benmerkezcü düşünce ile arada olumlu bir bağ oluşturmaktadır. Düşünce ile dil arasında bir bağın varlığını kabul etse de Vygotsky maymunlar üzerinde yapılan bir takım deneysel çalışmaları nakleder ve şu sonuçlara varır (1985: 71):

1. Düşünce ve konuşmanın türeyiş kökleri farklıdır,
2. Bu iki işlev birbirlerinden bağımsız gelişir. Çocukta konuşmanın gelişiminde anlık-öncesi bir aşamanın, düşüncenin gelişiminde ise dil-öncesi bir aşamanın varlığını kesinlikle saptayabiliriz,
3. Bu ikisi belirli bir ana kadar birbirinden bağımsız biçimde farklı doğrultular izlerler,
4. Belirli bir noktada bu doğrultular kesişir ve bunun üzerine düşünce sözlü, konuşma da ussal hale gelir.

Dilin işlevi düşünce ile sese aracılık yapmaktır diyen Saussure'e göre "ne düşünceler maddeselleşir, ne de sesler zihinsel kendiliklere dönüşür," (Altuğ, 2000: 200). Kendi başlarına bulanık ve şekilsiz olan düşünce ve ses tözleri dilsel ayırım içinde *biçime* bürünürler ve çift eklemli bir yapı, bir değerler dizgesi oluştururlar. İşte bu değerler dizgesi dildir.

Dilin bilinen doğruları betimlemenin yanı sıra bilinmeyi bulgulayan bir araç olduğunu belirten Humboldt'un dili yalın bir araç olmaktan çok yaratan bir edim olarak gördüğü söylenebilir. Humboldt felsefesinde nesnel bilgi-kuramsal düzlemde bilinç a priori ile subjektif olarak kavrandıkları gibi aynı nesnel bir somut dilin a priori yapı öğeleri altında kavranmaktadır (Buman, 1990: 499). Yani her dil kendi evren kavrayışını oluşturur ve tüm dilsel kavrayışlar aynı ölçüde doğrudur.

Düşünce-dil arasındaki bağlantıyı Nermi Uygur (1994: 137) şu sözlerle ifade etmekte: "Dilsiz düşünemiyorum ben. Daha doğrusu şöyle diyeyim: sözcükler ortamından ötede hiçbir düşüncem yok. Dilim düşüncemi, düşüncem de dilimi yoğuruyor. .... çok kez dilim bana kılavuzluk ediyor düşünürken." Yine dil-düşünce etkileşiminden bahseden Vardar görüşlerini şu sözlerle açıklar (1998: 14);

Dil ile düşüncenin pek çok durumda iç içe bir görünüm sunmasının başlıca nedeni her ikisinin de ortak bir kökene bağlanmasıdır. Bu ortak köken insanda en üst düzeye ulaşan sembolik işlevdir. Sinir dizgesinin belli bir gelişim aşamasına varmış olmasını gerekli kılan özel bir yeti söz konusudur burada. Çeşitli deneyimleri tasarımlar ya da anlaksal imgeler uyandıracak biçimde sembolere dönüştürerek ikileştirir bu yeti. Dille düşünce birbirini sürekli biçimde etkiler.

Bundan önce dilin kökeni, sözcük-anlam problemleri üzerinde belli başlı düşünürlerin fikirlerini aktarmıştık. Bu konular üzerinde düşünürlerin zaman zaman birbirleriyle teyet duruma geldikleri, bununla birlikte problemin temeli üzerinde görüş birliği sağlamadıkları ya da sağlayamadıkları sonucuna varmıştık. Bu sonuç düşünürlerin kendi yeti farklılığından değil, konunun yaklaşım açısına göre farklı görüntüler sergilemesinden kaynaklanmaktadır demiştik. Benzer şeyleri dil-düşünce problemi için de hiç çekinmeden söyleyebiliriz. Çünkü burada da durum öncekilerden farklı değildir.

Sonuç

Antikçağdan günümüze dek farklı şekillerde tanımlanmış olan dil, bu tanımlarıyla çeşitli görünüm sergilemiştir. Bu çeşitli görünümüyle de farklı bilim dallarının nesnesi haline gelmiştir. Dil olgusuna ve olaylarına daha geniş açıdan bakmamıza, nasılı yanında niçini araştırmamıza olanak sağlayan bilim dalı ise felsefedir.

Felsefe tarih boyunca dilin varlık alanı nedir, dilin kökenleri nereye yaslanmaktadır, dil ile düşünce arasındaki bağlantı nedir gibi problemleri irdelemiştir. Problemleri irdeleyen düşünürlerin benimsedikleri farklı yaklaşımlar dil problemlerine getirilen çözümleri de farklılaştırmıştır. Örneğin, dilin kökeni probleminde teolojik yaklaşımı benimseyenler dili tanrı vergisi olarak görürken, rasyonalistler dilin insan aklının ürünü olduğunu ileri sürmüşlerdir. Dilin kökeni probleminin yanı sıra dillerin çeşitliliği de sorgulanan bir diğer problem olagelmıştır. İnsan aklı ve mantığının bir olmasına karşın dillerin çeşitlilik göstermesi düşünürlerin sorguladığı bir nokta olmuştur. Bazı düşünürler dillerin ayrılıklarına bakmadan her dil için aynı ilkeleri göz önünde bulunduran evrensel bir dil yaratılabileceğini savunurken, bazıları da her dilin kendi öz biçimini kuran bir ilkeyi içinde taşıdığını ileri sürmüştür. Sözcük-nesne arasındaki bağlantı problemini irdeleyen de birbirinden ayrı görüşler sergilemektedirler.

Görülüyor ki dil problemleri üzerine felsefi sorgulamalar bir süre daha devam edecektir. Felsefenin yargısı mutlak olmak durumundadır. Ancak bu tür yargılara ulaşmak zannedildiği kadar kolay olmasa gerek.

KAYNAKÇA

Akarsu, B. (1998). *Dil-Kültür Bağlantısı*. 3. basım. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Aksan, D. (1998). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. 2. baskı. Ankara: TDK yayınları.

Altuğ, T. (2000). *Dile Gelen Felsefe*. İstanbul: YKY.

Ayer, A. (1998). *Dil, Doğruluk ve Mantık*. (çev.) V. Hacıkadıroğlu. İstanbul: Metis yayınları.

Buman, W. (1990). *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*. (çev.) Ö. Doğan. İstanbul: Ara yayınları.

Keklik, N. (1978). *Felsefe*. İstanbul: Çağrı yayınları.

- Mengüsoğlu, T. (1983). *Felsefeye Giriş*. 3. basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Olguner, F. (1999). *Fârâbi*. İstanbul: Ötüken yayınevi.
- . (2005). Felsefe maddesi. İ. Ayverdi, *Kubbealtı Lügatı*, cilt 1. İstanbul: Kubbealtı yayınları.
- Platon. *Kratylos*, (1944). (çev.) Suad Baydur. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Searle, J. (1985). "Dil Felsefesi". Bryan Magee (ed.), *Yeni Düşün Adamları*, (çev.), Mete Tunçay. Ankara: Birey ve Toplum yayınları içinde s. 213–235.
- Uygur, N. (1994). *Dilin Gücü*. Ankara: YKY
- Vardar, B. (1998). *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. 2. basım. İstanbul: Multilingual yayınları.
- Wittgenstein, L. (2000). *Tractatus*. çev. Orç Aruoba. İstanbul: YKY.
- Vygotsky, L.S. (1985). *Düşünce ve Dil*. (çev.) Semih Koray. İstanbul: Kaynak yayınları.